

Harriet Beecher-Stowe

1813-1887.

Írta: G. Győry Ilona.

Amerikai társaságban történt a múlt század hatvanas éveinek elején, hogy a terembe egy gyöngyszürke selyemruhás, hosszú halántékfürtökbe szedett barnahajú, alacsony asszony lépett be, kinek nyílt, bátor homloka, életteljes, becsületes szeme úgy megkapta a ránézőt, hogy ennek nem igen jutott eszébe arra gondolni, milyen igénytelen megjelenésű asszony áll előtte máskülönben.

Mikor elvegyült a többiek közé, utána nézett hosszasan az Egyesült-Államok elnöke, Lincoln Ábrahám, ez az ízről-ízre dórstilü nagy ember, aki testi-lelki lényének nagy egyszerűsége, külsejének tetszetős szépség nélkül való volta úgy kizárta a pompát, a nagy szavaknak, kicsinált hatású helyzetnek cifra pompáját, mint a dór oszloprend a cikornyás díszet, hanem aki azután végtelen méltóságú, mérhetetlen erejű és a súlyt, a felelősségnek és a nehéz helyzeteknek súlyát rendületlenül viselni tudó egyéniség is volt, éppen mint a dór ízlés fenséges oszlopai. Utána nézett az érkező vendégnek és megszólalt a maga csöndes mosolygásával:

— Ez az a kis asszonyka, aki a háborút létrehozta!

Hogy az ember megérthesse, ki volt az az asszony, előbb azt kell tudnunk, micsoda háború volt az, amelyre Lincoln elnök célzott.

Északamerikának az a területe, ahol ma az Egyesült-Államok vannak, maga olyan nagy, hogy északi határvonala körülbelül Londonnal, a déli pedig a Szaharával és Egyiptom déli részével esik egy és ugyanazon szélességi fok alá. Ez az egy körülmény maga is megmagyarázza, micsoda óriási különbségnek kellett ott fennállania az észak meg a dél lakosainak élete, véralkata, foglalkozása, szükségletei között. És ezek a különbségek magyarázzák meg viszont azután azt, milyen más volt az Észak, meg a Dél álláspontja azzal az intézménnyel szemben, amely teljes kifejlődésében olyan volt, hogy nem jelezhető más névvel, mint ezzel: az emberiség legnagyobb gyázata.

A rabszolgatartás volt ez az intézmény.

Év múlt év után, az államokban rabszolgái úgyszólván mindenkinek voltak, ugyanúgy, mint ahogy más országban minden középosztályu családnak is van cselédje, minden gazdának bérese, de az észak lassanként érezni kezdte, hogy náluk, a mérsékelt égalji földbirtokokon sem a termények minősége, sem a megmunkálás módja nem tették voltaképp nélkülözhetlenné sem azt, hogy mennyiségre nézve nagyszámú szolgálók legyenek, sem azt, hogy azt, aki van, szakadatlanul dolgoztassak. Maga a mérsékelt égalj a gazdát is képesítette arra, hogy tevékeny, munkabíró legyen és ne találja a földművelő és egyéb gazdasági munkát oly súlyosnak, hogy arra csak rabszolgát ítéljen.

Az égaljnak a vérmérsékletet erősen befolyásoló hatása plasztikusan áll eléink a „Tamás bácsi kunyhójának” abból a pár vonásából is, mikor St. Clare, a színes, ragyogó, de elernyesztő délnek ez a szeretetreméltó szép fia a maga hallatlanul szabad-

jára eresztett nagy, fényes, laza, költséges és rendszertelen háztartásának rendbeszedésére északról hozza el unokatestvérét, Ophéliát, északról, ahol a jellegzetes otthonokban mindig hibátlan rendben van a tisztára sikált, söpört szoba, konyha minden sarka és ahol mindig tökéletes és katonás rendben áll a fényesre csiszolt mahagóni könyvszekrénytől kezdve ugyancsak fényesre csiszolt ónkannáig minden. Mikor a két unokatestvér a hajón van együtt és megérkeznek délre, St. Clare a forró égalj sok kiszolgáláshoz szokott emberének módja szerint minden darab málháját mással viteti ki, míg Ophélia maga köré tömöríti minden holmiját már egy órával a kiszállás előtt, azután energikusan három táskát is maga akar kivinni. Otthon pedig, a megérkezés utáni nap kulcsos kosarával olyan tevékenyen jár minden után, hogy St. Clare, aki a kereveten hever és narancsot hámoz, lankadozó hangon szól rá:

— Kérlek, Ophélia, ne légy olyan energikus. Az ember kimerül, ha rád néz.

Igen, pusztán az égalji különbség is sokat módosított azon, hogy az észak és a dél milyen szemmel nézte a rabszolgatartást, de az észak emberibb, önzetlenebb magatartásának volt azért más, mélyebb, lélektani oka is. Az ottani telepések között sokan voltak tiszta, humanista gondolkodású, puritán eredetű családok, meg quakerok és így lazulni, oldódni kezdtek a rabszolgák láncai; számos család tette szabaddá egyszerre minden rabszolgáját.

Mivel ott lassanként sokak előtt ez lett a természetes állapottá, az észak idegenkedéssel kezdte nézni a déli államokat; de ezek meg viszont egyenesen gyűlölettel az északiakat, akik így a dél vagyonságának főfeltételét, a rabszolgaságot támadták meg. Főfeltételét valóban, mert a dél főképp a gyapotültetvények világa volt és oda azután ugyancsak kellett a rabszolga. Kellott a munka mennyiségénél fogva is, mert a tro-

pikus gazdagságú föld ontotta a gyapotot, de kellett a rabszolga a munka minőségénél fogva is, mert a perzselő forróságban, az árnyéktalan gyapotföldeken, a moszkítóktól zsongó levegőben csak rabszolgát bírtak dolgoztatni.

Nagy volt tehát a déli államok riadalma. És ezt csak növelte az a gondolat, hogy amint új meg új államok keletkeztek, ezek is természetesen, mind állást foglaltak arra nézve, hogyan vélekednek a rabszolgaságról. Mindegyik szemben állott azzal a kérdéssel, hogy szabad állam, vagy rabszolgatartó állam legyen-e? Mennél inkább nőtt az egyik fajta államok száma, annál aggodalmasabb lett a helyzet a másokra nézve, annál inkább, mert a szenátusba, vagyis az Államok közös gyűlésébe minden állam küldött képviselőket és mikor szavazásra került a sor, a legfőbb érdekek felől aszerint lehetett csak a szenátusnak határoznia, amint a szabad vagy a rabszolgatartó államok voltak többségben.

És volt még egy erő, még egy hatalom, amely a rabszolgatartás intézményét örölni, gyöngíteni kezdte, láthatatlanul ugyan, de csak annál hathatósabban. Mi volt ez a hatalom?

Emberszerető, békés otthonokban, ahol a rabszolgákat már fölszabadították; ott, mikor a család barátai eljöttek, szó esett néha, de akkor is csak halkított hangon valami „földalatti vasútról”; — annak sikeres munkájáról, növekvő számú utasairól. És mikor az ember erről a titokzatos „földalatti vasútról” hall, úgy érzi, hogy még most, a jelen napjaiban is feltörő örömmel és hálával tud csak reá gondolni, olyanformán, ahogyan reá emlékszik az ember arra a lopva érkező, halvány derengésre, mely valami végtelenbe nyúló, gyötrelmes éjszakának oszlását jelezte. Ilyen derengő, lopva támadó fenye volt a virradatnak az a munka, melyet egy egész szövetsége folytatótt az önzetlen, bátor, igaz embereknek arra a célra, hogy a rabszolgák elmenekülését elősegítsék.

Egymástól tíz, tizenöt, húsz mértföldnyire voltak azok a házak, majorok, ahol a menekülő hajlékot talált. Innen aztán éjnek éjszakáján fedett kocsiban szöktették tovább a legközelebbi házig. Néha pedig napokon, heteken át rejtegették az olyan rabszolgákat, akik félholtra korbácsoltan, vagy menekülés közben vérebektől, túskebokroktól megtépetten és a hőség, a sebláz meg a vérveszteség folytán háromszorosan gyötrő szomjúság észvesztő kínjai közt roskadtak oda e házak küszöbére.

Ennek a földalatti vasútnak a munkásai között nagy számban voltak azok is, akiknek neve, vallásfelekezetük megalakulása óta úgyszólván mindig elválaszthatatlan volt az emberszeretet munkáitól: a quakerek. Olvashatná-e valamelyikünk is a Tamás bácsi kunyhójában a Halliday-ék áldott quaker otthonának a leírását anélkül, hogy át ne érezné azt a fizikai és lelki tisztaságot, azt a csöndes derűt, az élet javainak hálásan és bölcs mérséklettel való élvezni tudását és az önzetlen készséget arra, hogy ezeket a javakat másokkal is megosszák; szóval, akit át ne járna az a jellemzetes quaker légkör, ami azokból a lapokból árad. Szinte ujjongunk az Eliza meg György menekülésén, legkivált ha arra gondolunk, hogy mikor a földalatti vasút segítsége nélkül próbált sok boldogtalan rabszolga menekülni, mivé vált annak a sorsa, ha erőfeszítése nem sikerült, ha elfogták és ha a tulajdonosi hatalom mellett a gazdában most már a bosszúállás, a büntetni vágyás is föltámadt. Irtózatos!

Vannak szakadékok, melyeknek sötétsége oly sűrű, hogy mélységüket a szem nem bírja megmérni igaz mértékkel soha...

És mikor az ilyen újra elfogott rabszolgák sorsának híre már amúgy is betegévé tette minden becsületes érzésű embert a felháborodásnak és az iszonyatnak, akkor egyszerre, mint a végítélet harsonája zúgott végig az államokon az a hír, hogy

a szökevény rabszolgákra vonatkozó javaslat, a gyötrelmes hírességü „Fugitive Slave Law” törvényerőre emelkedett és hogy ezentúl nincs asyllum, nincs emberszeretet nyújtotta olyan menedékhely, ahonnan a szökevény rabszolgát vissza ne lehetne követelni. Addig, ha egyszer el tudott menekülni valamely szabad állam területére, akkor szabad volt, de most ez a törvény mint a sátán hahotája, úgy kacagott bele a menekültek hálaadó imájába: „A rabszolga mindig és mindenütt örökre rabszolga marad, urának ember méltóság, jog és védelem nélkül való barma; tegyetek érte bármit, az én kezem mindenütt utóiéri. Házatok tűzhelye mellől is visszahurcolom a kínszenvedések gyehennájába és az erkölcsi fertő posványába! Én a törvény vagyok!”

Ez a hír eljutott az államok minden zugába. Eljutott Maine állam Brunswick városába is, ahol a Bowdoin kollégium igazgatójának, Stowe professzornak a házában lángba borult tőle a légkör, a családnak és a barátoknak lelke, de legjobban magáé az asszonyé.

És az a fogyatékos erő, melyet gyarló egészség, hat gyermek ellátásának gondja és a pénzszerzés kedvéért vállalt tanítás, irogatás látszólag csaknem teljesen kimerített, az az erő egyszerre felszökkent, felcsapott úgy, hogy megrázott egy világot.

Felrázta a rosszban szilárdakat, a rabszolgaság védelmezőit, feltűzelte haragra, dacra, de ijedelemre is és erre az elépedt szóra: „Mi lesz ebből?” felrázta a habozókat, az ingadozókat is, akik maguk sem tudták, pártolják-e, elítélik-e a rabszolgaságot és felhangzott az ő szavuk is: „Döntöttem!” De felrázta azokat is, akik elvben már régen ellene voltak ennek a lélekkufárságnak és ezek azt érezték: „Ütött az óra!”

Stowené Beecher Harriet megírta a Tamás bácsi kunyhóját.

Első fejezete a National Ere folyóirat 1851 június 5-iki számában jelent meg, tizenegy hónap után pedig könyvalakban.

Olyan tapintattal, amelyre igazán csak azt lehet idézni, hogy a legbölcsebb gondolatok a szívből jönnek, Beecher Harriet is, szívéből vezéreivé, amely segíteni akart ezreken, rátalált arra a bölcs módra, ahogy elbeszélését legjobb volt elkezdenie.

Ha vádaskodással, vagy borzalmak rajzolásával kezdi, talán tizedrész annyi ember sem olvassa, mert hiszen az abolitionist névvel jelölt ábrándozókat, ugyanis akik a rabszolgaság eltörléséről szóltak, vagy szánó megvetéssel nézték, mint álmok álmódóit, vagy izzó gyűlölettel, mint kártékony ellenséget. Regénye nem lett volna népszerű, nem lett volna olvasott.

A szerző azonban nem prédikált és nem javasolt, nem oktatott és nem mennydörgött, csak írta az életet a maga igazának nagy tudatával és nagy erejével.

Amit ő írt, az úgy volt, azt nem lehetett elargumentálni, mint lehetett volna talán azt, ha ő maga is argumentál. Lám azok, akik a maguk vértelen, gerinctelen védekezésével fölálltak a rabszolgaság elvének védelmére azzal az érveléssel, hogy: „De hiszen nem minden rabszolgatartó kegyetlen; vannak olyanok is, akik egészen jól bánnak a magukéival.” Azok sem tagadhatták le, hogy igen, de hát szabad-e az, hogy emberek száz-ezreinek sorsa egyedül attól függjön, ha vájjon véletlenül emberi érzésű, jó gazdája akad-e (és ez a jó gazda abban a világban bizony inkább az egy volt a tíz közül, mint a kilenc). Szabad-e, mint azt a szerző olyan szent vakmerőséggel mondta ki, szabad-e bármely embert, még az elég jót is, kitenni annak a mérhetetlen erkölcsi kísértésnek, hogy korlátlan úrrá lehessen egy másik emberi lény teste, lelke, élete, halála fölött. Nem hívhat-e életre lelkében maga ez az egy, fellázítóan természetellenes helyzet olyan vonásokat, amelyek enélkül sohasem ébredtek volna? És szabad-e, hogy valamennyi rabszolga ki le-

gyen téve annak, hogy emberséges gazdája, ha olyan helyzetbe kerül, hogy rabjait nem tarthatja meg tovább, eladhassa bárkinek, úgy, hogy az eladott jószág akár az első gazdacserélés-kor is egyenesen a kárhozatba juthasson, ha a sors úgy hozza magával?

Gondoljunk arra, mikor Tamás első, emberséges, jó gazdája, Shelby pénzzavarba jut és ekkor Tamásnak, a legkedveltebbnek kell családjától elszakítva, akik ott maradnak, a kalmár kezére jutnia. Miért éppen neki? Mert Tamás ér legtöbbet, érte adják a legtöbb pénzt. Ez egymaga is hatalmas plasztikával állítja elének azt a bünt, hogy ember embert valaha is jószág gyanánt adhasson-vehessen.

Vagy gondoljunk Tamás másik jó gazdájára, St. Clare-re. Föl akarja szabadítani Tamást, kihez lassanként oly szép lelki kötelékek csatolják. Majd holnap! Majd holnap, mondjamagában igaz, jó szándékkal, de hiányos energiával a forró dél ernyedte erejű fia. De a holnap az ő váratlan halálát hozza meg, Tamás fölszabadulását pedig nem. Az elmarad. És most már örökre elmarad. Tamás nem lesz szabad ember soha. Eladják újra, hogy nemsokára ott lássuk a vadállatnál oly sokkal alantabb álló Legree hatalmában. És a hű feleségnek, Chloenak öt éven át összegyűjtött keresménye, a váltságdíj akkor érkezik meg, mikor Tamás már haldoklik.

Ennek a jelenetnek említése visszavisz bennünket oda, mikor Beecher-Stowe Harriet lelkét átjárta az új törvény hírének borzalma.

Erre azután egy másik erő is áthatotta azt a lelket: az ihlet. Vasárnap reggel a templomban ült és ekkor úgy tetszett neki, mintha egy hang szava, vagy egy kéz intése hívná munkára, olyannyira a fizikai benyomásig erősödött benne az az érzés, hogy a rabszolgaság világát meg kell rajzolnia, úgy» ahogy azt ismeri, úgy, ahogy az van.

Hazament, mint valami álomjáró s otthon késedelem nélkül, mint a legsürgetőbb parancs hatása alatt, elkezdett írni. Írt, mint maga elmondja, arra, ami éppen legelőször a keze ügyébe került. Véletlenül egy nagy ív, barna csomagolópapiros volt ez, amelyben előtte való este árukat küldött haza a kereskedő.

És írt, mondja, olyannyira habozás nélkül, oly könnyedén, mintha tollba mondásra írt volna; mintha egy hang sugallta volna, amit írt.

Mintha?

Legelőször azt a szinte evangéliumi erejű jelenetet írta meg, Tamás halálát, azután úgy haladt visszafelé, hogy a regényt elejétől fogva fölépítse.

És amint az elbeszélés folyamán visszafelé haladt hősei múltjába, mintha a saját életének eseményei mentén is visszafelé haladt volna, hogy azok közül is nem égjének emléke mintegy belefónódják a történetbe. Mintegy magától föllobogott, fölszökkent emlékezetében számos dolog; annak a csodálatosan tiszta lelkű, igaz becsületességű, hatalmas alakú néger embernek a képe, akit régen Marylandben látott egyszer és aki élő mintájává lett a szerző lelkében Tamásnak; és egyszerre csak, lelke homályos háttéréből előlépett a rabszolgaélet egész képe, amint azt tizenhét évvel azelőtt egy ültetvényen látta, könyvének megírása előtt valahol az Ohio folyó mentén. Barátnője, akivel akkor együtt mentek oda, azt mondta a könyv megjelenésekor, hogy noha a látogatás alkalmával neki úgy tetszett, mintha Harriet nem nézte volna különösebb figyelemmel az előtte lévő rabszolga-életet, a könyv meglepetés gyanánt tárta elébe, mennyi rajzolódott le az ott látott vonásokból a Shelbyék házatájának és életének képében.

A körülötte lévő világnak ez a látszólagos észre nem vétele különben, amelyre barátnője céloz, érdekesen vág össze

azzal, amit a londoni könyvvilágnak egyik alakja, Marston mondott róla, mikor 1853-ban, népszerűsége tetőpontján bejárta Stowené Angliát. Ekkor írta róla Marston: „Sokszor találkoztam vele. Igen vonzó, kedves kis asszony volt; a társalgásban élénk és vidám, de koronként valami különös elmerültség, elmélázás lepte meg, mintha a környezettől elszakadva egyszerre csak a távolba, a láthatatlanba nézne.”

Ki tudja, mind a két megfigyelés nem annak a sajátságának leírása-e, amit érmen az írói lélekben otthonos, sajátos megnézni és meglátni tudásnak nevezhetni csak. A látott dolog oly hamar és oly élénken rárajzolódik lelkének érzékeny lemezére, hogy nem kell a tárgyat tovább is néznie a valóságban, mert az egyszeri perceptio után a látás már benn a lélekben folytatódik. Sokszor pedig a kép, néha az illető tudtán kívül is, ott nyugszik a sötét háttérben, észrevétlenül, míg egyszer valami váratlanul támadt forrásból világosság vetődik reá.

És amint Beecher-Stowe Harriet így visszafelé haladt a maga élete eseményeinek fölidezésében, a vele foglalkozónál is természetszerűen támad föl az a kérdés, ki is volt hát ez az asszony gyermekkorától kezdve és milyen élet nevelte azzá, ami lett?

Beecher Lyman doktor, presbiteriánus pap, a Connecticut állam Litchfield községében lakott családjával, mikor hetedik gyermekük, a kis Harriet született. A gyermekek sorsa fölött örökös angyal jól kiválasztotta a háztáját is, az otthont is, ahova azt a gyermeklelket vezérelte. A háztáját is, mert a litchfieldi halomok ezer lábnyra fenn a tenger fölött, virágos mezőkkel, nagy, susogó, mesemondó fáikkal, búvóhelyeikkel paradicsomává lehettek annak, aki gyermekjátékainak, gyermekképződéseinek éveit élte.

De jól kikereste az őrangyal az otthont is; a házat, ahol egy nagy tudású apa élt, nem olyan, akit tudása komorrá tett

vagy másoktól elszigetelt volna; ellenkezőleg olyan, akinél a tudás eléggé valódi volt arra, hogy az derültté tehesse és le szállani, lehajolni tudóvá a tanulatlanokhoz is, a gyermekekhez is,

És ha halljuk Harriet emlékirataiból azt a két dolgot, hogy atyja majd úgy áll emlékében, mint akinek vezetése alatt egy egész világ tárult föl előtte a nagy könyvtárban, ahol Sevet regényeit, a puritán egyházi írókat, a humanistákat olvasta a kis leány; majd meg úgy látta atyját, amint ez „ugrós nótákat húzott nekünk a hegedűjén és harisnyás lábával pompásan eljárta a „dupla csosszanóst”, akkor látjuk, kinek a hatása sugárzik vissza azokról a lapokról, melyekről majd a humanisztikus eszmék nagy komolysága, majd az őszinte, igaz derű árad a Tamás bácsi kunyhójában.

Másik vezető gyanánt pedig ott állt Harriet és a többi gyermek mellett (akik melleleg mondva egy vagy más módon mind kitűntek az életben) az anya, leánynevén Foote Roxána, ez a mélyérzésű, de csillogóan derült kedélyű asszony. Mikor a család növekedett, a jövedelem azonban nem, munkához látott az anya is; magánintézetet nyitott és franciára, rajzra, zenére tanította a legjobb családok gyermekeit. És az ő esetében valóban igaz az a mondás: What we give, we have; csak az a mi kincsünk igazán, amit másoknak adunk, mert így, míg azt másoknak is átadta, tudása egyre jobban birtokává vált és így egyre jobban használt vele gyermekeinek is, akiket szintén tanított, vezetett s akiknek estéenként a nagy kerek asztal mellett Scott regényeit olvasta. Gazdag képzelete, pompás elbeszélő képessége, békés, nyugodt, derült lényé halványává tették gyermekeinek.

Mikor Harriet ötéves lett, akkor már nyolc gyermek állt egy nap az anya ágya körül, aki az övéit életében csak eggyel szomorította meg, azzal, hogy meghalt. Mint Harriet írja: „Föl-

tekintett a férjére, sugárzó, gyönyörű mosolygással, azután lehunyta a szemét örökre.”

Hét év múlva valaki arra kérte egyszer Beecher doktort, olvassa el egy értekezést ezzel a címmel: „A természet bizonyítékai a lélek halhatatlansága mellett.” A lelkészt megkapta a gondolatok frissesége és a hit ereje és mikor ezért azt kérdezte, ki írta azt az értekezést, a nyert válasz az volt: „Az ön leánya, uram.”

Harriet ekkor volt tizenkét éves.

Csakúgy mint anyja, Harriet később maga is tanított. Testvérnénje tanítóképző intézetében talált munkát, mikor a család már Cincinnati-ban lakott s huszonöt éves korában ment férjhez Stowe Calvin tanárhoz.

Házassága után néhány évre úgy állott a helyzet Amerikában, hogy a szabad és a rabszolgatartó államok között éppen Cincinnati állam volt mintegy a csatátér, úgy, hogy a Stowecsalád gyötrelmesen közvetlen tudomást szerezhetett a rabszolgaság borzalmairól. Az utcai csatározások, a menekülők elfogása, néha rögtönítés után való azonnali kivégzése sokszor ott folyt le a házuk mellett és a zavarok ez idejében Stowe-éknak éjjel is kezeügyében volt önvédelemre a fegyver mindig.

Ez időről írta ezt: „Legszebbik gyermekem, Charlie, cincinnati-i otthonunk közelében van eltemetve. Az ő halálos ágya és az ő sírja mellett tanultam megérteni azt, mit érezhet egy szegény rabszolgánő, mikor a gyermekét elszakítják tőle.” És ime, a gyermekéért reszkető anya számos alakban ott áll előttünk a „Tamás bácsi kunyhójáéban. Ott van a bájos quadroon nő, a gyöngéd, mégis oly erős Eliza, aki a zajló folyón jégtömb-ről jégtömbre ugorva menti meg gyermekét a kufár elől. Ott van a nem magától lesülyedt, de „másoktól lesülyesztett Cassy, aki ott, a mélységben is szinte félelmes erejű, de vonzó is; mert neki is igazán „a jó sajátja, míg bűne a koré, mely szülte

őt” — ott van Albert elaggott, gyöngé anyja, ki minden munkát vállal, csak hogy fiával együtt őt is megvegyék; azután a gyermekleánynak, Emmelinének anyja, aki úgy rejtené gyermeke szépségét a vásáron, de hiába, mert azt a félelem láza is csak nagyobbra neveli, arcának rózsákat, szemének csillogást adva; és végre ott van az, aki a rabszolga anyáknak legrettegetesebben tragikus alakja: Prue, tragikus alak nemcsak szörnyű halálánál, hanem talán még inkább életénél fogva.

Stowe-ék háza, mint az az ilyen lelkű emberek esetében úgyszólván nem is lehetett másképp, egyik központja volt a rabszolgaság elleni mozgalomnak. Stowéné is azt tartotta, amit Lincoln: „Ha a rabszolgatartás nem bűn, akkor semmi sem bűn!” Nem bűn a szószegés, hamis eskü, lopás, mert hiszen a gazdák sokszor adott szóval ígérték, hogy a rabszolgák félretett vagy öveiktől kapott pénzét megőrzik, míg a váltságdíj mind együtt lesz. A pénz gyűlt s mikor együtt volt, a gazda elsikkasztotta, letagadta; a rab pedig rab maradt. Nem bűn az emberölésnek bármely faja, a lassú sem, a gyors sem, mert hiszen alig lehet tudni, hogy a leütött, lelőtt, megfojtott négerék száma volt-e nagyobb, vagy azoké, akiket lassú gyötrelemmel pusztítottak el; és nem bűn mindaz, aminek az utódok nyelvén ma már neve is alig van, mert úgy érezzük, hogy pusztá elmondását is szégyenelnénk annak, amit akkor megtenni sem volt szégyen.

A Stowe-házban éjnek idején sokszor ébredtek arra, hogy kocsik vágattak el az ablak alatt. Ilyenkor néma hálaadással néztek föl az égre, mert tudták, hogy a földalatti vasút révén megint elmenekült valaki. A villamos feszültség ekkor már oly nagy volt mindenütt és a Harriet lelkében talán nagyobb, mint bárhol másutt, hogy abból a világító, de gyújtani és sújtani is képes szikrának ki kell pattannia.

És ha erő kellett már ahhoz is, hogy ez a gyöngé egész-

seggel, anyagi meg háztartási gondokkal hátráltatott asszony könyvet írjon nagy tárgyról, nagy céllal, akkor ki mérheti meg azt az erőt, ami ahhoz kellett, hogy azt a témát fogja kézbe, amely a legveszedelmesebb volt akkor mindannyi közt. Aki abban a világban csak néhány jó szót mert tenni a rabszolgákért, azt a világ rögtön odasorozta az abolitionist névvel bélyegzettek, vagyis azok táborába, akik ezt a leghasznosabb, legjövödelmezőbb intézményt akarták eltörölni. Nem volt a rágalomnak, az ártani akarásnak az a szava, az a módja, amivel meg ne támadták volna ezeket. És akit ilyen szándékúnak ismertek, annak bizonyos volt a veszte, letiprása üzletileg, társadalmilag. Akik a rabszolgaság ellen szóltak, azoknak tudniok kellett, hogy azok a szegény páriák talán nem nyernek vele semmit, de ők maguk mindent elveszthetnek, állást, vagyont, tekintélyt, jó nevet, sőt életet is.

Az az asszony tudta ezt és nem habozott. Tudta és megírta a könyvét. Mikor könyvalakban először jelent meg az egész, tíz nap alatt tízezer példány fogyott el és néhány hét múlva nyolc nyomda, néhány hónap múlva tizennyolc dolgozott éjjel-nappal, hogy kielégítse a közönséget, mely nem egyszer a nyomdák előtt tolongott, hogy az első kész példányt megkerítse. Hat hónap alatt már Londonban is harminc különböző kiadása jelent meg a könyvnek és hat színház egyszerre játszotta a dramatizált regényt. Egy év sem telt bele s az eladott példányok száma jóval meghaladta az egy milliót és túlzás nélkül lehetett elmondani, hogy a biblia mellett ebből a könyvből fogyott el a legtöbb.

A könyv diadalának etikai szépsége azért teljes, mert engesztelő fényt vetett az emberek millióira is akkor, mikor már azt lehetett hinni, hogy a szeretet, a bátorság és az igazság minden szívből kipisztult. Az emberiség magát becsülte meg, mikor a könyv előtt úgy meghódolt. Három évvel a regény

megjelenése után azt a csöndes, magába vonuló, egyszerű aszszonyt ott látjuk a londoni hercegi palotákban, ahol jelképes arany-ezüst kincsekkel halmozzák el, például a sutherlandi hercegnő tömör, arany rabszolga-békót adott neki karperec gyanánt azzal a szóval: „Erős hitünk, hogy az igazi békók nem-sokára mind lehullanak!” De ott látjuk az alsóbb osztályok néptömegei előtt is, akik ezer font sterlinget adtak össze Stowenának a hódolat jele gyanánt.

Viktória királynő, Macaulay, Kossuth Lajos, Lord Palmerston, George Sand levélben is, személyesen is fölkeresték, hogy üdvözöljék, aki elérte azt, ami íróval, szónokkal csak a legkivételesebben esik meg, ugyanis, hogy szava szinte a tett erejével hat.

Hogy a szerkesztők, a könyvkiadók hogyan igyekeztek dús fizetéssel, ragyogó föltételekkel kedvébe járni; hogy az egyesületek miképpen igyekeztek előadások tartására megnyerni, annak megemlítése csak fele volna a képnek, ha azt nem mondanánk el, mily sokat áldozott Beecher-Stowe Harriet azután ebből arra, hogy maga is rabszolgákat váltson meg, azután pedig otthont és iskolát alapítson a felszabadítottaknak.

Valamint akkor sem volna teljes a könyv diadaláról rajzolt kép, ha azt nem mondanánk el, hogy az igaz emberek lelkesedésénél, gyönyörködésénél a vétkesek dühe, gyűlölete sem volt kisebb. Ezek özönével zúdították a rágalmat, a túlzás, a hazugság vádjait a szerzőre, ami kitűnő szolgálatot tett az ügynek, mert rá vitte Stowenét arra, hogy Kulcs a Tamás bácsi kunyhójához cím alatt összeszedje a bebizonyított tények olyan halmazát, melyeknek mennyiségéből is, minőségéből is kitűnt, hogy a kínzóbb képet nem a regény vázolta, hanem a valóság.

Ekkor már izzott, lobogott a közvélemény Amerikában is, Európában is. Angliának örök dicsősége marad az, hogy egymaga ötszáz millió koronát áldozott a rabszolgaság végte-

ges megszüntetésére. Az elkerülhetetlenek el kellett következnie; 1861-ben kitört az a háború, amelyben a szabad államok teljesen megalázták és lefegyverezték a rabszolgatartókat.

A fölszabadítás sok más nemes harcosa és mi több, vértanuja iránt, mint például a milyen a jó ügyért aljas módon elítélt és kivégzett tüzelkű John Brown kapitány volt, teljesen igazságtalanok lennénk, ha azt állítanánk, hogy Beecher-Stowe Harriet volt a mozgalom egyetlen hőse. De hát mikor az ég csillagossá kezd válni, azon is egyidőben ragyog föl több; itt is van egy, ott is van egy; de szépsége, érdeme, ereje, varázsa egyiknek sem kisebb azért, mert nem egyedül van, hanem társak között. És hogy a mozgalom legerősebb fényű vezércsillagai közül való volt, azt mutatja az, hogy Lincoln Ábrahám e! tudta mondani róla azokat a szövegeket: „Ez az a kis asszonyka, aki a háborút létrehozta.”

De csodálatos, éppen mert a könyv hatása olyan volt, hogy alakította a történelmet, voltak, akik azt kezdték állítani, hogy a szerzőben sokkal inkább propagandistával, reformátorral állunk szemben, mint íróval.

Erre nézve csak azt mondhatjuk: nem is említve az olyan véleményeket, mint például Dickensé, aki a könyvről azt mondotta: „Nincs elme és szív azok között, melyek írónak valaha könyvet sugáltak, olyan, amelyhez ez a könyv méltó ne volna” vagy az angol regényirodalom egy másik kolosszusáé, Kingsley-é, aki mélyen megindulva és mélyen elgondolkozva csak ennyit mondott: „Ez a könyv — tökéletes!”, csak azt kérdezzük, ha egy népszerűtlen és gyűlöletes témáról valaki úgy tud könyvet írni, hogy annak olyan legyen a fogadtatása, abban a könyvben a reformátor vagy térítő nem szoríthatta háttérbe az író, mert hiszen hatásában éppen az olyan könyv a leggyöngébb rendesen, ahol a célzatosság a túlnyomó. Ennek a könyvnek alig van olyan lapja, melyet ezzel lehetne vádolnunk.

S ha egy író hatása alatt a lelkek nem állnak meg ott, hogy bennük csak érzések és gondolatok ébredjenek, hanem az ébredt gondolatokat és érzéseket tetté tömörítik; szóval, ha egy könyv cselekvésre tudott hívni milliókat, akkor ez az írói előadásnak bizonyára nem a gyöngeségét, hanem az erejét mutatja.